

Тема 2–Създаване на Българската държава начело с хан Аспарух

В научната литература няма единно мнение за термина , който следва да се използва, когато се означава процеса на създаването на Българската държава. В статия на професор Иван Божилов „Раждането на средновековна България- исторически преглед”- 1992 година, авторът разглежда термините „ създаване, образуване, изграждане, раждане” на Българската държава и преценява като най-удачен последния, тъй като изразява сложността и трудността на процеса. Не всички изследователи споделят неговите възгледи и в академичното издание „ История на България” се употребява термина „създаване”. Създаването на Българската държава е свързано с определени причинно-следствени връзки. Учените определят 4 възлови причини, които са водещи в процеса на създаване на държавата. Водещата от тях е свързана с факта, че славяни и прабългари имат общ враг в лицето на Византийската империя. Водена от политическия „икоменизъм” Византия изявява претенции, че целия познат свят и принадлежи, а неговорещите гръцки или латински език са варвари. Преселването на победените славяни от император Констанс през 658 година от Солунско в Мала Азия показало ясно тенденциите на Византийската политика. За да оцелеят във борбата срещу могъщата империя, племената трябвало да се съединят във военен съюз. Затова , те често нападали империята отвътре. Политическата причина е , че между славяни и прабългари започнал процес на разложение на родовите отношения, които били базирани на икономическо равенство между членовете на рода. Плячката от военните набези обогатявала племенните вождове. „Те разбогатяха” пише Михаил Сарацин и споменава злато, сребро, стада от животни. Възникналото неравенство предполагало създаване на организация за поддържане на реда в общините и опазване на собствеността. В някои източни общества държавата възниква, за да опазва реда при поливането на земята(законите на Хамурапи). И в славянското, и в прабългарското общество се появява необходимост от организация регулираща взаимоотношенията между хората. Съществувала причина за образуване на държавите и факта, че славяни и прабългари имали известен опит в създаването на държавни структури(централизацията при българите полуномади довела до създаването на Стара Велика България- 618-632 г.) , за да могат да се противопоставят на империята. Славяните и прабългарите се нуждаели от организация подобна на Византийската държава „Ентагенеас”, „Нахацомпребант” са доказателство , както за опита , така и за необходимостта от адекватен орган действащ в посока на една дълготрайна тенденция, която води до събития свързани със създаването на Българската държава. Византийските хронистт патриарх Никифор и Теофан Изповедник отбелязват, че създаването на Българската държава започва след нахлуването на Аспарух в Онгъла. Според тях, въпреки че мястото било добре защитено прабългарите изграждат землено укрепление, което подобрявало тяхната защита. През 680г. Византийският император Константин IV Погонат потеглил на поход срещу българите. Между потеглянето и похода са минали много години, което се обяснява с арабската заплаха срещу Византия. Тежката обсада на цариград продължила до 679г. (2 години), а арабските атаки били

отблъснати благодарение на откритото „тайно оръжие“ – „гръцки огън“ от Каламис. В хрониките на Теофан и Никифор България се определя като „мръсен и новопоявил се народ“ (т.е. нехристиянски). Авторът описва битието и победите на българите при Онгъла като случайни. Когато Византийските воини слезли на брега, българите се укрили в земленото укрепление, а императорът уверен в победата решил да отплува за Месембрия, за да се лекува от подагра на калните бани. Византийските воини помислили, че императорът бяга от срам и те също обърнали гръб за бягство към корабите си. Тогава българите излезли от своите укрытия и „много ромеи станали храна за българските мечове“. След победата Аспарух преминал Дунава и се настанил в днешните североизточни български земи, наричани в древността Малка Скития (Добруджа), а в анонимния разказ от 10-ти век „Видение Исаево“, „Земя Нирвунска“, в която имало 100 могили, поради което наричат Аспарух „100 могили цар“. Наричат го още „каперих“, „есперерих“ и „испорцар“, както и изрази че той бил „детище 3 години в кош носено“. В този разказ се посочва, че „испорцар“ издигнал велик презид от Дунава до морето, т.е. укрепил с земен насип и ров североизточната граница. Хан Аспарух се установил в района на Плиска, където създал първата си столица. Във „Видение Исаево“ наричат Плиска град, известни са и други названия близки до това име, което се определя като славянско. Тя се състои от външен град 23 квадратни километра (под формата на неправилен трапец) с дължина на основите 3,7 на 3,1 километра. Външният град бил ограден със сух ров и 10 метров земен насип, на който в горната част имало дървени колове (палисада), 4 порти в посоките на света осигурявали достъпа до града. Външният град не е застроен системно, което показва че служил при опасност да се приберат стадата и хората от околността. Вътрешният град е около половин квадратен километър и също е трапецовиден, но неговите стени са каменни с дебелина 2,6 на 2,8 метра и височина 10 метра. На ъглите и на вратите са изградени кули, кръгли и осмоъгълни, в центъра на вътрешния град. Там се намира царският дворец вероятно единствено по времето на Аспарух. Създаването на столица показва стремеж към трайно заселване, а столицата играе и важна роля на обединителен център. През 681г. българите прехвърлили войната с Византия отвъд Стара планина, а Аспарух нанесъл тежък удар на Византийската империя. Бил подписан договор на 9-ти август 681г., а във византийски документи е записано „отсега нататък да се знае България“. Хан Аспарух продължил борбата за запазване на държавата си. През 685г. Кубер се настанил в Македония, а новия император Юстиниан II направил опит да си възвърне българските земи. Предприел неуспешни походи срещу българския владетел. Неуспехът му струвал трона. През 689г. бил свален и заради горделивостта му наказан жестоко – носът му бил срязан и получил името „риномет“. Българската държава била принудена да се сражава на два фронта. Хан Аспарух сключил договор със славянските князе. „Седемте славянски племена“ поели защитата на западната граница срещу Аварския хаганат, северните, които живеели край проходите на Източна Стара планина – тяхната отбрана срещу Византия, а прабългарите – защитата на цялата територия на страната откъм морето и р. Дунав срещу Хазарския хаганат.

Границите на новата държава се простирали: от Хемус до Карпатите, р. Тимок и р. Искър, Черно море, горното течение на р. Днестър и долното течение на р. Днепър. В

сблъсък с Хазарите около 700-701 г. първият строител на българската държава загинал. Във „Видение исаево“ е записано: „и го богуубиха край Дунава“. Според проф. Станчо Ваклинов, Аспарух е погребан край село Вознесенско близо до град Полтава в днешна Украйна. В преполагаемия гроб на скитащ вожд е намерен християнски дискус, на който на гръцки е изписано „Исп.“- „Исперих“. Освен това дискът се обяснява с факта, че Кубрат и синовете му били християни. В научната литература няма единно становище по въпроса за хронологията на създаване на българската държава. Във всички източници се приема 681г., т.е. годината на признаването на държавата от Византия. За някои учени обаче, като проф. Петър Петров, важен е актът на създаване, а не признаването. В този смисъл той приема за вярна годината 680 година. Старши научен сътрудник Божидар Димитров счита че държавата е създадена през 632г. от Кубрат, т.е. Стара Велика България е Българската държава. Според проф. Георги Бакалов Кубратовата държава е само българска и не включва славяните в състава си: затова не е научно да се приема като държава на българският народ. Старши научен сътрудник Петър Стефанов Коледаров твърди, че между славяни и прабългари бил сключен договор за съюз срещу Византия през 679г., който трябва да се приеме за първообраз на държавата. Сериозна причина за научните спорове по възникването на Българската държава е един неясен израз от Теофан: „Юно пактокритас“, който се превежда по два начина като „договор“ и „данък“. Учените, които приемат че има договор- Бурмов, Гюзелев, Петров, Бакалов и други, твърдят че държавата има съюзен федеративен характер. Според някои изчисления до 70-те години на 20-ти век прабългарите наброявали 50 000 души и се нуждаели от съюзник. По-новите изследвания доказаха, че са били около 300 000 души от едно племе, а едно племе от 300 000 може да държи друго в плен. Вешелиев, Войников, Лазаров приемат, че славяните били покорени от прабългарите. Използват като доказателство факта, че няма друг случай на създаване на съюзна държава в средновековието. Авторите, които приемат че държавата имала съюзен характер изтъкват следните доводи: прабългарите преместили северите- най-войнственото славянско племе, от Добруджа в източната част Хемус, за да пазят проходите от византийско нашествие. Може ли на покорено племе да се възлага отбраната?!? Нито един от византийските автори не съобщава за бунтове или израз на непокорство от славяните срещу прабългарите. Отдавна не се приема, че славяните били миролюбиви хора. По тая причина в академичните издания надделява становището, че създадената държава има федеративен характер, т.е. славяните и прабългарите живеели обособено. По прабългарските граници владенията на хана били наречени „саракт“ и се дели на ляво, дясно и център, като ханът заема центъра. Кавханът замества хана във войската и държи лявото, а вдясно се разполага „Ич Ургубоил“. В „Именик на българските ханове“ е отбелязано, че след смъртта на Аспарух начело на Българската държава застава друг владетел от рода Дуло- Тервел, син на Аспарух, който управлява от 701 до 718г. След тази година според по-голямата част от изследователите нямат данни за Тервел. В книгата си „Български ханове и царе 7-14 век“ проф. Йордан Андреев формулира хипотезата, че Тервел стои начело на Българската държава от 700 до 721г., като се базира на надписа около Мадарския конник, който е силно фрагментиран от разрушените пясъчни скали, където е изваян конникът. Това, обаче, остава само хипотеза, която не е приета в академичните издания. В научната литература като извори за хан Тервел се използва лексикона „свида“, който е от византийски произход,

извори от Зигиберт, Андрей Дандоло (Други хронисти). Ценен извор са някои каменни надписи например надписите около Мадарския конник. В изворите се дава превес на Българо-византийските и Българо-арабските отношения в началото на 8-ми век. Тервел провел антивизантийска политика по отношение на Византия, за което бил подпомогнат и от борбите във Византийската империя след смъртта на Константин IV Погонат. Подписаният през 681г. договор престанал да действа в резултат от борбите за власт сред византийския елит. Заточният на остров Крит бивш византийски император Юстиниан II Риномет през 705г. успял да се добере до Плиска и поискал от Българския владетел помощ, за да си възвърне престола. Тервел видял благоприятна възможност да се намеси във Българо-византийските отношения и потегли с войски към Константинопол. Юстиниан II се промъкнал в града и успял да си възвърне престола след около тридневна борба и през 705-711г. той отново се възцарил, като благодарност за помощта според лексикона „свида“ Тервел и войската му били поканени в града, а войската строена на хиподрума. Тервел забил копие си в земята, а слугите на императора започнали да трупат златоткани дрехи, докато закрият копие му. След това Тервел хвърлил на земята своя щит и той бил посипан със златни монети докато бил затрупан целия, Тервел получил титлата „кесар“ - втора титла след императора във Византия, а със специален договор Българите получават областта Загорие, която се простира на юг от Хемус. За пръв път Българската държава получила владение отвъд планината, а след оттеглянето си от Цариград Тервел заповядал да се издигне земен насип, който да очертае границите с Византия. Този насип бил около 130 км., а височината до 10 метра „екресия“, както бил наричан насипа се запазил дълго време, а отделните части още личат в южната част на Ямбол. Строителството на такова огромно съоръжение показва наличието на голям човешки ресурс на Българския владетел, както и на крупни победи. Мирът между България и Византия траел към 3 години и към 708г. отношенията отново се влошили по вина на Юстиниан II. Императора настъпил към Анхеало като искал да си възвърне някои южни пристанища. Тервел обаче го победил в битка неизвестна къде и мирът бил възстановен до 711г., когато Юстиниан отново бил свален от престола. Вероятно в чест на тези победи бил издигнат и този паметник-единственият скален барелев в Европа изваян на 23 метра височина на Мадарските скали. Съществуват много хипотези във връзка с конника, мономенталната пластика е характерна за Азия, поради което през 60-те години прог. Стамен Михайлов формира хипотезата, че при похода си срещу скитите през 512г. пр.Хр. е бил издигнат този барелев. Логично възниква хипотезата за тракийския произход-тракийския херос са открити не повече от 2 000 оброчни плочки, а в гробниците изображението на кон е често срещан. През 30-те години на миналия век се лансира хипотезата, че конника е българин, заради животните: куче, лъв, барс, които присъстват в прабългарските ритуали. Едва по-късно през 50-те години проф. Станчо Ваклинов, Александър Бурмов, Йордан Андреев базирайки се на събитията и надписите около конника, че това е изображение на българския хан Тервел. Владетелят уредил отношенията си с Византия с нов договор подписан при Теодосий III 715-717г. Договорът е от 716 г. и е известен като един от най-успешните български договори с Византия. Той определя границите между двете държави като се запазват придобитите от Юстинианово време. Същевременно е записана клауза, съгласно която ще се разменят политически бегълци. Преполога се, че това е изкала Византия, заради случая с Юстиниан II. Много голям интерес буди и определянето на данъка, който

Възантия плаща на България. Той е в размер на 30 литра злато, което е национално количество(Възантия разполага със запас от 10 тона). Този данък трябвало да се плаща в червени кожи, а червените кожи са атрибут на царската власт. Само членове на семейството могат да ги притежават и носят, а само владетелят да носи червени ботуши и наметало. Преполога се , че в този данък има скрит умисъл на признаване и от новите владетели на Възантия на кесарската титла на Българския владетел(кесар- цясар- е равно на цар)(византийския император-„ Василео Патер”- бащата на царете) т.е. царете са му били подчинени, а кесарската титла можела да бъде равна на царска. От особено значение е една друга търговска клауза, тя предвижда при износ на стоки, тези които не са подпечатани с държавни печати да бъдат конфискувани в полза на държавата. Само една развита държава можела да достигне до такава клауза, това е доказателство за силна държава и е абсолютно доказателства срещу несъстоятелното твърдение, че за Българска държава можело да се счита България от началото на 9-ти век. За силата на Българите и Българската държава е доказателство и отношението между Българи и Араби. След 650г. Абасидите преместват столицата си в Дамаск. Превземат Йерусалим и се превръща в заплаха за империята. През 717г. е поредната им обсада на Цариград, през това време там е извършена промяна- Теодосий III е свален от Лъв III 717-741г., който поставя началото на тъй наречената сирийска династия(бидейки дълго време стратег на войските в империята). Обсадата на втория Рим била тежка и продължителна. През пролетта на 718г. арабите били изтощени от тежката и продължителна обсада, когато под стените на Цариград ненадеино се появил Българският владетел Тервел с войски. Според византийски хронисти избил 22 000 араби , Зигиберт говори за 35 000 , а Андрей Дандоло увеличава още техния брой на 36 000. Явно е , че ударът е бил тежък. В научната литература не са известни мотивите на българския владетел за намесата в полза на Възантия и се развиват няколко хипотези: че е имало договореност между владетелите за взаимопомощ- слаба страна на тази хипотеза е , че наследника на империята не се обвързва с договори подписани от предци, освен ако изрично не е продължен договора; че Тервел бил християнин, предпочитал византийската предсказуемост пред арабската неизвестност и действал не от солидарност, а за защита. Любопитно е да се знае също, че в началото на 8-ми век арабите проникват в Европа през Испания , от която само северозападната част(крал Леон) остава независима. Арабите проникнали отвъд Перинеите през 732г. Франкиският владетел Карл Мартел в битката при Пуатие и ги върнал отвъд Перинеите. Фактически със своя удар срещу арабите Българския владетел предотвратил нахлуването им в Европа от Югоизток и се явява един от спасителите на Европейската християнска цивилизация. В изворите периода след управлението на Тервел е белязан със знака на неизвестността в „Именник на българските ханове”. Името на неговия наследник е заличено от каменния надпис , което показва че вероятно борбата за власт била жестока , за да се достигне до такова действие. Базирайки се на някои от надписите около Мадарския конник проф.Йордан Андреев в цитиран от съчинение счита , че наследник на българския хан Тервел е Кормесий 721-738г. Нищо повече не се споменава, поради което повечето от медиавистите го считат за неизвестния владетел. Неговия наследник Севар 738-754г. През този период липсват сведения за Българската история, тъй като Възантия се съсредоточила в тежки вътрешни проблеми. След 730г. започва иконоборческия период, като след смъртта на Лъв III неговият син Константин V Копроним 741-775г. засилил борбата срещу

привържениците на икони- на паметен събор през 754г. отменил иконите насила, женил монасите и присвоявал манастирските имоти. Истинската причина за това се коренява в нарушената хармония между църква и държава. 754-756г. хан Кормисош, който бил последният от Вокил следващи владетели били от други родове(Дуло, Угаин, Винех и други). Започнала вътрешна политическа криза във България, Винех 756-761г., Телец 761-763г. понесли първите удари на Византия. Константин V Копроним започнал походи срещу България(9 похода до 775г.), когато починал. В изворите се отбелязва , че Телесий или Телец бил мъж злопавен, който убил предшественика си, но сам бил убит от хората на следващия владетел. Той е Сабин 763-766г. тук възниква въпроса за причините на кризата, тъй като в името Сабин част от изследователите намират славянски произход, т.е. проф.Васил Златарски поддържа хипотезата , че е славянин. Сблъсък между две групи равни във българската общност , които са формирани на етническа основа, а именно прабългарите отстояват независимостта, докато славяните са за сътрудничество с Византия. Основание за това дава съдбата на Сабин, в някои от изворите го оприличават като зет на Кормисош, преследван от своите противници се спасил с бягство във Византия. Наследил го Умор 766- управлявал 40 дни и бил убит от Токту 766-767г. Бил погубен от Паган 767-768г., когато Паган повел преговори с Константин V Копроним. Сабин стоял от дясната страна на императора , което също се използва за довод от проф.Васил Златарски. В същото време обаче византийските хронисти съобщават (Теофан) , че Константин V заповядал да заловят вожда на Северите Славун, който с честите си набези отвъд Хемус внасял смут у Византия. И тук възниква въпроса дали славяните са провизантийска „партия”, а северите са едно от най-влиятелните славянски племена. Този епизод дава основание на проф. Александър Бурмов да тълкува по друг начин кризата. Тя се базирала не върху принципите на етносите , а върху интересите на две групировки на българската общност, които били смесени , т.е. няма етническа, а социална основа. В един от изворите се съобщава, че византийците отнели от Телец 2 златни вази по 800 литри злато, едната положително се стабилизирала при следващия владетел- хан Терелик 768-777г. Това бил първия владетел , който след началото на кризата управлявал 10 години, при когото обаче борбите във българската общност не престанали. Каквото и противодействие обаче да подготвял срещу Византия, установявал че ромеите знаят за него- владетеля си направил извод , че имперските привърженици в Плиска съобщават всичко на Константин V. Терелик написал писмо на императора , в което му съобщава че се чувства несигурен в Плиска и се готви да избяга в Цариград. Византийският хронист Теофан съобщава , че Константин V се доверил и му показал списък на византийските привърженици в Плиска. Част от изследователите считат това за несигурно- не може един владетел да бъде толкова лековерен. Според други обаче абсолютно резонно е Терелик да получи исканото, защото такова действие не е изключение(случаят със Сабин). Терелик използва разкриването на византийските агенти и ги избил , след което Константин V поел на 9-я си поход срещу него. Теофан съобщава , че той тръгвайки изгубил много коси от побелялата си глава и по пътя починал край Люле Бургас. Неговият син Лъв IV Хазарски провеждал една полуумерена политика срещу България. Историята обаче си направила шега с Терелик. През 777г. избягал в Цариград , за да спаси живота си преследван от новия владетел хан Кардам(777-802г). След смъртта на Лъв Хазарски императрица Екатерина , която стояла до 802г. през този период тя направила опит да възобнови политиката спрямо България. Потеглила

на поход срещу българите , но хана също предприел настъпателни действия в резултат на сблъсъка без да се стигне до боеве бил подписан мирен договор. През 781г. за Византия по-голямата заплаха идвала от запад. През 768-814г. начело на Франкската държава застанал сина на Пипин Късий , Карл Велики. Започнал всестранен подем в централна европа, борбата с аварите и настъплението към Византийските предели, Каролинското възраждане. Застрашавало да превърне държавата в културен опонент на Византия, а на 25 Декември 800г. в Рим папата ръкоположил Карл за император. Сериозно бил застрашен византийският „икоменизъм“. Затова Византия се нуждаела от решение на тези проблеми. В последната година от живота на Кардам, Ирина била свалена чрез преврат и поела нерадостния път към манастира. Това осигурява спокойствие на българската държава през 8-9 век, а това било благоприятна препоставка за последователна експанзия на българите по посока на славянските племена и Аварския хаганат.

Създаването на Българската държава и нейното развитие до 9-ти век е събитие от изключителна важност за съдбините на Европейския югоизток. Създаването на средновековна България било само част от процеса на формиране на „варварски“ държави на територията на бившата Римска империя. Държавата изиграла решаваща роля за опазването и формирането от прабългари и славяни на една нова народност-българи, което било в начален стадий за развитие на народи със забулена история (хуните, аварите). През средните векове били заличени от картата на света и останало само спомена за тях. Държавата дала възможност на българското племе да оцелее и да превърне средновековна България в една от забележителните сили и фактори на Европейския континент, това не само позволило на България да преодолее вътрешнополитическата криза , но през първата половина на 9-ти век да се издигне политически и разшири териториално.